

**Pracovní texty / Working Papers
No. 7 (2007)**

Diferenciace trávení volného času náctiletých

Ondřej Špaček, Kateřina Vojtíšková

oddělení Studia sociální struktury
Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
Jilská 1, Praha 1, 110 00
<http://www.soc.cas.cz>

Diferenciace trávení volného času náctiletých¹

Ondřej Špaček, Kateřina Vojtíšková

Ondrej.Spacek@soc.cas.cz

Katerina.Vojtiskova@soc.cas.cz

Abstract: Differentiation of leisure time of teenagers based on educational background of their families is explored in this paper. Reproduction of two dimension of cultural capital - distinctive and cognitive - are examined in preliminary analysis of data from school surveys. There is significant differentiation of attendance to hobby groups and distinctive leisure activities outside home (attendance to classical music concerts, exhibition etc.). On the other hand, no differentiation was found in home activities, like reading or watching TV.

prosinec 2007

Grantový projekt „Sdílené hodnoty a normy chování jako zdroj posilování sociální koheze a překonávání negativních dopadů sociální diferenciace v ČR“

<http://www.sdilenihodnot.soc.cas.cz>

¹ Studie vznikla za podpory Národního programu výzkumu II MŠMT *Sdílené hodnoty a normy chování jako zdroj posilování sociální koheze a překonávání negativních dopadů sociální diferenciace v ČR* (evid. č. grantu 2D06014). Rádi bychom poděkovali Jiřímu Šafrovi, Milanu Tučkovi a Ivo Bayerovi za cenné připomínky a náměty.

Text se zaměřuje na diferenciace v trávení volného času u dětí a mládeže v závislosti na kulturním (respektive vzdělanostním) zázemí rodiny. Tuto otázku lze formulovat v kontextu teorie kulturní reprodukce, konkrétně její součásti zabývající se přenosem kulturního kapitálu z rodičů na děti. Na základě sekundární analýzy dat ze tří výzkumů mládeže i z dalších empirických zdrojů hledáme možnou souvislost mezi kulturním kapitálem rodiny dětí (operacionalizovaným ve zjednodušené podobě jako vzdělanostní úrovně dosažená rodiči) a činnostmi, které děti provozují ve svém volném čase. Diferenciace trávení volného času je jedním z druhů kulturní diferenciace, který nám v našem případě poukazuje na jeden z nepřímých způsobů předávání kulturního kapitálu v rodinách. Předpokládám, že rodiče mají přímý nebo alespoň nepřímý vliv na to, jaké aktivity děti upřednostní, které budou preferovat.

Myšlenka stojící za naším záměrem věnovat se právě vztahu mezi vzdělanostním zázemím a trávením volného času, pochází z *teorie kulturního reprodukce* P. Bourdieu. Pozice člověka je podle ní určena objemem a vzájemným poměrem kulturního a ekonomického kapitálu, přičemž kapitálem je „jakýkoli zdroj účinný v dané sociální aréně, jenž člověku umožňuje dosáhnout specifických zisků (.).“ [Wacquant 2002: odst. 22]. Teorie v krátkosti říká, že stávající dominantní třída (s vysokým objemem kulturního kapitálu) si udržuje své postavení v čase předáváním kulturního kapitálu svým potomkům (transmise kulturního kapitálu). Pokud lidé s vyšším objemem kulturního kapitálu opravdu investují do jeho přenosu dětem, pak takto „vypěstovaný“ kulturní kapitál dětí (jazykové a kulturní kompetence) je následně rozpoznáván vzdělávacím systémem, který zhodnocuje kulturní kapitál rodiny tím, že odměňuje děti s osvojenou dominantní kulturou dané společnosti. Tyto děti jsou ve škole považovány za nadané a posunují se dále ve vzdělávacích drahách, zatímco děti bez kulturního kapitálu jsou postupně vyřazovány. Vzdělanostní systém funguje jako skrytý nástroj reprodukce vyšších tříd [Bourdieu 1986: 252-255]. „Objektivní“ sociální pozici propojuje se „subjektivní“ sociální praxí teoretický koncept *habitusu*, což jsou trvalá a často neuvědomovaná, internalizovaná schémata, vytvořená v rámci socializace v rodině i ve škole, která „(.) vytváří jednotný životní styl, to jest celek, v němž se sjednocuje volba osob, statků i praktických činností.“ [Bourdieu 1998: 16]. Způsob trávení volného času je příkladem volby, kterou člověk činí, a je tedy do značné míry závislý na sociální pozici rodiny či člověka.

V této analýze budeme uvažovat o poněkud širším pojetí kulturního kapitálu než naznačuje výše uvedená teorie kulturní reprodukce v podobě vysokostatusových signálů. Za kulturní kapitál považujeme také určitou schopnost jedince pohybovat se ve stratifikačním prostoru společnosti. Šafr [2007] rozlišuje tři pojetí kulturního kapitálu podle jeho funkcí: vysoko-kulturní (distinktivní), kognitivní (kulturní schopnosti) a kompetenční (kulturní zdroje) [Šafr 2007]. Nejedná se o vylučující typologii, jednotlivá pojetí se do značné míry překrývají a spíše akcentují jeho různé aspekty.

Touto typologii se necháváme inspirovat a pro analytické účely ji zjednodušíme. Rozlišujeme pouze dvě základní funkce kulturního kapitálu. První nazýváme *distinktivním* kulturním kapitálem. Jedná se o schopnost rozeznávání a spotřeby vysoké kultury (např. návštěvy galerií, muzeí, koncertů klasické hudby), která napomáhá vyšším vrstvám se kulturně vymezovat vůči ostatním. Toto pojetí má nejbližší k tomu, jak kulturní kapitál chápe Bourdieu. Inspirovalo nejvíce (především kvantitativních) výzkumů, obvykle založených na definici Lamont a Lareau, kteří chápou kulturní kapitál jako „široce sdílené, vysokostatusové kulturní signály (postoje, preference, formální znalosti, chování, statky a diplomy) používané k sociální a kulturní exkluzi (...)“ [Lamont, Lareau 1988: 156].

Druhou dimenzi nazýváme *kognitivní* kulturní kapitál. Jedná se o činnosti podporující rozvíjení kognitivních schopností člověka, které lidé do značné míry získávají v dětství. Takovými činnostmi je např. čtení knih v rodině nebo diskuse rodičů s dětmi o různých událostech. Klíčovým momentem je výchova rodičů a jejich podpora činností vedoucí k rozvoji schopností, které jim pomáhají v jejich životním úspěchu. Tento typ kulturního kapitálu, pokud je rodiči rozvíjen, pomáhá dosáhnout úspěchu hlavně dětem z nižších vrstev. Má tedy význam pro kulturní (a sociální) mobilitu, nikoliv pouze pro kulturní reprodukci [Di Maggio 1982].

Naše analýzy se dotýkají jen velmi malé části těchto teorií. Data, která máme k dispozici nám například neumožňují dělit rodinné zázemí jinak než podle vzdělanostního zázemí, protože údaje o příjmu domácnosti nelze vzhledem k věku a informovanosti dětí - respondentů považovat za přesné (viz. dále). Nehovoříme proto ani přímo o třídě nebo o třídní analýze. Dosažený stupeň vzdělání (nebo roky školní docházky) se v podobných analýzách někdy používá jako indikátor velikosti kulturního kapitálu rodiny a i my je tak budeme používat, i když přitom nesmíme zapomínat, že tím dochází ke značnému zjednodušení².

Diferenciace aktivit volného času dospělých v České republice podstatně souvisí s jejich sociálně třídním postavením, a to i přes probíhající individualizaci životních stylů. Především orientace na vyšší kulturu a vysoká pracovní angažovanost byla v roce 1999 silně spojena se socioekonomickými charakteristikami (především vzděláním a příjmem) [Duffková a Tuček 2003: 186]. Vzdělání tedy do jisté míry souvisí s kulturními aktivitami dospělých (a tedy jejich kulturním kapitálem), které zase mohou působit na trávení volného času dětí a tedy může docházet k přenosu kulturního kapitálu z rodičů na děti. Samotný přenos kulturního kapitálu je jedním z klíčových bodů teorie kulturní reprodukce [Katrňák 2005: 182]. V této kapitole se snažíme ve zjednodušené podobě tento vztah prozkoumat na základě empirických dat.

² Mnoho analýz jako indikátor kulturního kapitálu rodiny užívá k operacionalizaci rodičovského kulturního kapitálu participaci rodičů na „vysokokulturních“ aktivitách, kterými bývají návštěvy galerií, koncertů vážné hudby, divadla, opery či baletu (např. [De Graf et al. 2000]), jiné práce sledují vliv kulturního kapitálu jako „vysokokulturních“ aktivit dítěte na jeho školní výsledky [Di Maggio 1982].

Data

Kvantitativní analýza diferenciací trávení volného času náctiletých je založena na datech sebraných mezi lety 2003-2005 během semináře „Praktika z kvantitativního výzkumu“ studenty bakalářského studijního programu Sociologie a sociální politika na Fakultě sociálních věd UK. Dotazníková šetření prováděná v tomto kurzu jsou nejčastěji zacílena na školní mládež. Sběr dat probíhá ve třídách během výuky po předchozí dohodě s vedením školy. Využíváme celkem tři šetření – výzkumy žáků 6. tříd, žáků 9. tříd a studentů maturitního ročníku středních škol. Výsledky z jednotlivých šetření analyzujeme jednotlivě a výsledky porovnáváme.

Dalšími zdroji dat je statistika rodinných účtů sbíraná Českým statistickým úřadem a fokusní skupiny s rodiči dětí docházejících na pražská víceletá gymnázia, provedené v rámci projektu Sdílení hodnot (MŠMT 2D06014).

Žáci šestých tříd

Výzkum žáků šestých tříd proběhl v roce 2005 (FSV 2005) na území Prahy. Výběr zkoumaných škol (a tříd v nich) byl založen na kvótním rozdělení pražských základních škol podle kritéria lokality. Z jednotlivých pražských obvodů byl vybrán odpovídající počet škol v souladu s množstvím dětí příslušného věku v daném obvodě podle oficiálních statistik. Kvótován byl také charakter lokality, ve které se škola vyskytuje - odlišena byla zástavba činžovních domů, rodinných domů a panelových domů (a případné kombinace). Zcela vynechána byla víceletá gymnázia a speciální školy. Sebráno bylo celkem 1020 dotazníků z 31 základních škol.

Žáci devátých tříd

Na žáky devátých tříd a kvart osmiletých gymnázií se zaměřilo šetření v roce 2004 (FSV 2004). Design sběru dat byl přizpůsoben hlavnímu cíli výzkumu, tedy srovnání žáků základních škol a víceletých gymnázií. Populace gymnazistů byla nadhodnocena a tvoří přibližně třetinu souboru, přičemž ve skutečnosti navštěvuje osmiletá gymnázia pouze kolem deseti procent dětí z každého ročníku.

Výzkum byl omezen na území Prahy a Středočeského kraje, přičemž z každého území pocházela polovina respondentů. Třídy byly vybírány pokud možno všeobecné, bez zvláštních specializací. Ze škol pak byly vybrány pouze ty, které měly obec jako zřizovatele. Sběr dat proběhl v lednu a únoru 2004. Seznam víceletých gymnázií byl získán z registru sítě škol, základní školy si našel každý tazatel sám.

Po očištění datový soubor čítá 1046 respondentů z 32 škol. Z nich jsou 692 žáci 9. tříd základních škol a 354 žáky kvarty na všeobecných státních osmiletých gymnáziích. Při analýzách pracujeme s váženým souborem, který upravuje poměr žáků základních škol a gymnázií do poměru odpovídajícího školským statistikám.

Maturanti

Dotazníkové šetření maturantů proběhlo v roce 2003 (FSV 2003). Kvótním výběrem podle velikosti obcí a studijního oboru střední školy byly vybrány maturitní třídy z celého území ČR. Studijní obor byl rozdělen na gymnázia, technické SOŠ, ekonomické (obchodní) SOŠ a zdravotní SOŠ. Při sběru dat byla nadhodnocena skupina středních zdravotnických škol, což je při analýzách ošetřeno vážením souboru. Sebráno bylo celkem 1375 dotazníků ze 42 škol.

Tabulka 1: Analyzované soubory a jejich charakteristiky

	6. třída (FSV 2005) šesté třídy základních škol	9. třída (FSV 2004) devátá třída ZŠ a kvarty osmiletých gymnázií	maturanti (FSV 2003) maturitní ročník středních odborných škol a gymnázií
lokality	Praha	Praha, Středočeský kraj	celá ČR
způsob výběru	pražské základní školy vybrané kvótně na základě obvodu a převažující zástavby	víceletá gymnázia v Praze a Středočeském kraji na základě registru sítě škol. Základní školy nahodile bez opory výběru	kvótní výběr na základě velikosti obce a studijního oboru
počet škol	31	32	42
N	1020	1046	1375

Operacionalizace vzdělanostního zázemí rodiny

Vzdělanostní zázemí rodiny bylo operacionalizováno jako kombinace nejvyššího dosaženého vzdělání otce a matky dítěte, které bylo rozděleno na čtyři kategorie (v rodinách s jedním rodičem byl typ vytvářen, jako kdyby nepřítomný rodič měl základní vzdělání). Rozdělení kombinací do jednotlivých kategorií a jejich zastoupení v analyzovaných souborech je uvedeno v tabulce 2

Oproti souboru žáků devátých tříd je mezi rodiči maturantů výrazně vyšší podíl rodin, kde má vzdělání s maturitou nejvýše jeden rodič. Tento rozdíl je pochopitelný uvážíme-li, že právě tento soubor je sebraný od respondentů z celé ČR a nikoli pouze z Prahy (resp. Prahy a Středočeského kraje).

Tabulka 2: Vzdělanostní struktura rodin žáků

Nejvyšší dosažené vzdělání	zkratka	6 třída 2005		žáci 2004 (vážený soubor)		maturanti 2003	
		čet.	%	čet.	%	čet.	%
S maturitou nejvíce u jednoho rodiče	1 Mat	294	33,7	303	34,0	592	45,7
Oba rodiče s maturitou	2 Mat	175	20,1	240	26,9	306	23,6
Alespoň jeden rodič vysokoškolské	1 VŠ	217	24,9	193	21,6	236	18,2
oba rodiče vysokoškolské	2 VŠ	186	21,3	156	17,5	161	12,4
Celkem (bez chybějících hodnot)		872	100,0	892	100,0	1294	100,0
Celkem		1020		1033		1378	

Analýzy provedené v této kapitole mají pouze základní deskriptivní charakter. Je třeba mít na paměti, že analyzované datové soubory mají různé cílové populace (především s ohledem na věk a

regionalitu), používají odlišné výzkumné instrumenty (znění otázek v dotazníku) a mají slabou kontrolu při sběru dat. Srovnání průměrných hodnot jednotlivých (odvozených) proměnných v různých souborech proto nemusí být vždy adekvátní a neklademe na ně proto ani důraz, i když porovnání situace dětí v různých stádiích dospívání by mohlo být velmi přínosné.

Rodinné účty

Pro analýzu investic do vzdělání jako indikátoru vytváření kulturního kapitálu u dětí využíváme statistiku rodinných účtů sestavovanou Českým statistickým úřadem. Jedná se o každoročně prováděné sledování příjmů a vydání vybraného souboru zpravodajských domácností. Na základě kvótního výběru (podle sociální skupiny, peněžního příjmu a složení domácnosti) je vybráno 3 000 domácností, které následně zaznamenávají po celý rok své příjmy a výdaje. K analýze jsme měli k dispozici neagregovaná individuální data z roku 2005 (více informací viz. Statistika rodinných účtů na http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rodinne_ucty).

Skupinová diskuse s rodiči dětí z víceletých gymnázií

Za doplňující zdroj budeme také považovat data z jedné skupinové diskuse s rodiči terciánů z pražských víceletých gymnázií. Tyto data zde budou sloužit pouze jako ilustrace, případně možné interpretace, kvantitativních analýz a nikoli jako základ hlubší analýzy. K dispozici je pouze jedna skupina se šesti účastníky – rodiči 14letých dětí na víceletých pražských gymnáziích (tabulka 3). Děti věkově odpovídají zhruba souboru z 9. třídy, který zahrnuje také data z víceletých gymnázií.

Tabulka 3: Účastníci skupinové diskuse

Jméno	Věk	Vzdělání	Ekonomické postavení	Počet dětí / pohlaví / věk
Dana	47	Oba VŠ	Učitelka	2 / S-S / 18-14
Eva	49	Oba VŠ	Učitelka	2 / D-D / 14-11
Petr	36	Jeden VŠ	Vedoucí	2 / D-D / 14-3
Hana	53	Jeden VŠ	Invalidní důchod	4 / D-D-D-D / 22-14-12-12
Zora	43	Oba mat	Úřednice - vedoucí	2 / D-S / 16-14
Gita	44	Max 1 mat	Nižší odborná pracovnice	2 / S-D / 17-14

Volný čas dětí

Volný čas dětí jsme rozdělili na činnosti, které se odehrávají doma, a činnosti, které probíhají mimo domov. Volný čas mimo domov dále rozdělujeme na organizované pravidelné aktivity v podobě docházky do zájmových kroužků, a návštěvy různých kulturních akcí, které nemusí být ani organizované, ani pravidelné. Tato struktura přibližně odpovídá i rozvržení otázek v dotaznících.

Aktivity doma

Rozvoj schopností a dovedností dítěte může být značně ovlivněn činnostmi, kterými je navyklé se zabývat doma ve volném čase. Jedná se většinou o činnosti individuální, které dítě vykonává samo, nebo při nich není společnost ostatních lidí důležitá.

Sledovali jsme čtyři hlavní kategorie aktivit, kterými se děti doma nejčastěji zabývají. Jedná se o sledování televize, práce s počítačem (resp. internetem), četbou knih a učením (studiem). Z hlediska dvou typů kulturního kapitálu se v tomto případě jedná především o rozvíjení kognitivního kulturního kapitálu (zejména v případě čtení a učení do školy). V jednotlivých souborech byla účast dětí na těchto aktivitách zjišťována odlišným způsobem. U každého souboru jsme tak museli odlišným (v zásadě nesrovnatelným) způsobem identifikovat děti, které se činností zabývají často.

Výzkum žáků šestých tříd zjišťoval průměrné doby, strávené jednotlivými činnostmi týdně. Za časté věnování se činnosti jsme považovali alespoň čtyři hodiny týdně. V souboru žáků devátých tříd byla intenzita zjišťována subjektivním posouzením na škále „vůbec - zřídka - občas - často“. Zde jsme vybrali ty, kteří zvolili poslední variantu (často). Dotazník pro maturanty obsahoval otázku ohledně aktivity, kterým se respondenti nejraději věnují ve svém volném čase³. Počet možných uvedených činností byl omezen na pět, každou z nich jsme považovali za častou.

Z rozdílů mezi uvedenými operacionalizacemi vyplývá, že soubory jsou jen velmi obtížně srovnatelné. Například šetření maturantů neposkytuje informaci o činnostech nejčastějších, ale o nejoblíbenějších. Tento rozdíl má pravděpodobně za následek i poměrně nízké hodnoty četnosti u sledování televize, u kterých odhadujeme daleko vyšší skutečnou hodnotu. Domníváme se však, že přes uvedené problémy můžeme pro analýzu tato data použít z toho důvodu, že naším záměrem jsou především diference *uvnitř* jednotlivých souborů, nikoli jejich vzájemné srovnání.

Výsledná diference domácích aktivit dětí podle vzdělanostního zázemí rodin ukazuje na možná překvapivě zanedbatelnou roli tohoto faktoru (tabulka 4). Kromě samotných podílů dětí, které se často věnují jednotlivým aktivitám je uvedena i statistická významnost regresního

³ Smysl otázky se tedy liší od otázek použitých ve dvou ostatních souborech.

koeficientu pro proměnnou vzdělání v logistické regresní rovnici⁴. Hodnoty podílů dětí aktivně provozující sledované činnosti i statistická významnost regresních koeficientů ukazuje, že prakticky žádná z činností není lineárně diferencována podle vzdělanostního zázemí rodin. Analyzovaná data tedy nepotvrzují, že by vzdělanostní zázemí mělo podstatný vliv na trávení volného času doma.

Obzvláště překvapivé je to u takových činností jako je četba, sledování televize či učení se, kde by bylo možné očekávat významnou diferenciaci a přitom žádná ze sledovaných skupin žáků tento efekt nevykazuje. Pouze u četby žáků devátých tříd je efekt rodinného zázemí významný, avšak podíl aktivních čtenářů v jednotlivých skupinách ukazuje na spíše nejednoznačnou diferenciaci (viz. tabulka 4).

Z publikovaných výzkumů zaměřených přímo na čtenářství u nás vyplývá, že vzdělanější rodiče více motivují děti ke čtení, jsou schopni dítěti pomoci s výběrem nebo s nimi mohou o knihách hovořit [Gabal, Václavíková-Helšusová 2002]. Ve skupinové diskusi Dana, se učitelka na ZŠ a matka studenta víceletého gymnázia vyjádřila přesně ve smyslu, že svému synovi právě pomáhá při přípravě do školy s literaturou „(...) dodávám knihy a takový.“ Dcera druhé učitelky Evy byla přímo vášnivou čtenářkou, kterou rodiče (už) ve čtení podporovat nemusí.

Nejsme schopni vysvětlit, zda rozpor mezi zjištěnými výsledky a ostatními studii pramení z odlišné metodologie, kvality používaných dat, či je způsoben jinými, v současné době neznámými, souvislostmi.

Poznamenejme ještě, že daleko více než vzdělanostní zázemí rodiny je aktivita dítěte diferencována jeho pohlavím. Děvčata ve všech analyzovaných souborech daleko více čtou knihy, zatímco chlapci spíše pracují s počítačem (resp. hrají počítačové hry). Ohledně četby a používání počítačů se rodiče ve skupinové diskusi jednotně vyjadřovali, že by mnohem raději viděli své děti (více) číst (kromě Evy). Počítač rodiče považují za „ztrátu času“, ale některým rodičům nevadí, protože vidí v počítačích budoucnost. Spíše než hry tím ale myslí „tvořivou“ práci, práci do školy nebo vyhledávání informací. Hraní her po internetu by úřednice Zora zařadila, kdyby si mohla vybrat, v aktivitách svého syna až na poslední místo: „místo toho co Evy dcera čte do dvanácti hodin do noci, tak syn do 12 hodin do noci je schopen hrát „Counter-Strike“ na počítači po internetu“. Na otázku moderátora, zda provádí restrikcí odpovídá, že se sice nesnaží moc zasahovat, „ale v tu chvíli, kdy se mi zdá, že to je až příliš, tak to vypínám a dělám takzvaný výpadek proudu.“

⁴ Do logistické regrese s závisle proměnnou věnuje se/nevěnuje se dané činnosti vstupovali nezávisle proměnné vzdělání, pohlaví a u souborů 9. tříd a maturantů i Praha, jako místo bydliště. Efekt vzdělání rozděleného do čtyř skupin jsme přitom pro jednoduchost považovali za lineární. Vzhledem k exploračnímu charakteru celé úlohy neuvádíme hodnoty regresních koeficientů ani výsledné koeficienty ostatních kontrolních proměnných.

Tabulka 4: Podíl respondentů věnující se domácím volnočasovým aktivitám podle vzdělanostního zázemí rodiny (%)

	6. třída					9. třída					maturanti				
	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.
Sledování televize	42	47	47	45							9	8	7	8	
Internet	12	15	15	17		66	70	64	64		21	27	20	22	
Práce s počítačem (hry)	26	29	33	27											
Četba	18	13	23	23		18	30	16	30	**	26	22	22	29	
Učení se, studium	20	23	17	16		19	15	18	19		14	09	14	15	

sig. - statistická významnost regresního koeficientu vzdělání v logistické regresi.

Nezávisle proměnné vzdělání, pohlaví, Praha (* - 0,05; ** - 0,01)

Tabulka 5: Podíl respondentů docházející do zájmových kroužků podle vzdělanostního zázemí rodiny (%)

	6. třída					9. třída					maturanti				
	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.
Sportovní	68	79	74	79	*	42	45	53	55	**	43	50	57	64	**
Turistický	35	32	43	40		4	4	4	6		8	3	9	9	
Počítačový ¹⁾	51	52	50	53		11	12	13	13		8	10	7	12	
Výtvarný	32	33	44	45	**	6	13	10	10	*	20	21	25	25	**
Zpěv	31	24	31	33		3	3	5	8	**	26	29	29	38	**
Hudební nástroj	27	25	31	37	*	7	7	13	21	**					
Taneční	32	25	35	30		9	8	9	9		19	14	16	12	
Dramatický	19	16	21	22		3	5	4	4						
Jazykový	33	32	38	37		11	14	17	28	**	10	10	12	10	
Jiný	8	6	11	9		7	6	8	10		17	16	16	11	

1) maturanti – technický

sig. - statistická významnost regresního koeficientu vzdělání v logistické regresi.

Nezávisle proměnné vzdělání, pohlaví, Praha (* - p < 0,05; ** - p < 0,01)

Aktivity mimo domov – zájmové kroužky

Formálně organizované aktivity nad rámec povinné školní docházky jsou podstatným prvkem života dětí, ve kterých je rozvíjena řada jejich schopností. Nejen, že se učí schopnostem, na které je samotný kroužek zaměřen, ale zároveň se i učí sociálním dovednostem spojených s interakcí s ostatními vrstevníky a učiteli, schopnostem komunikovat a chovat se společenským způsobem, a navíc umožňuje rozšiřovat sociální síť mladého člověka. Dále lze návštěvu kroužků považovat za dobrý prostředek pro ochranu dítěte před „špatnými vlivy“ a způsob kontroly volného času dítěte. Po dobu trvání setkání je dítě zaměstnáno vhodnou činností a je pod dohledem dospělé osoby. Úřednice Zora ze skupinové diskuse to charakterizovala následujícím způsobem: „Já jsem nikdy nechtěla, aby děti dělaly nějaký vrcholový sport a současně jsem nechtěla, aby se flákaly někde na sídlišti, takže to dopadlo tak, že právě jedna z hasiček mi nabídla, v podstatě takový kroužek (...).“ Pro Zoru nebyl rozhodující typ kroužku, pro své děti nevybírala hasičský sport, důležitější byla vzniklá příležitost a pocit, že dítě bude zabaveno a v bezpečí po dobu, kdy ona je v práci.

Pokud je skladba rodinného zázemí dětí navštěvujících určitý kroužek (typ kroužku) nějakým způsobem vychýlená, například do kroužku častěji dochází děti ze vzdělanějších rodin, může tato aktivita posilovat vazby mezi dětmi s vyšším vzdělanostním zázemím a podporovat vznik specifické vyšší kultury.

Docházka do zájmových kroužků

Charakter dat o docházce do zájmových kroužků se v jednotlivých souborech liší. U žáků šestých a devátých tříd byla zjišťována současná docházka do zájmových kroužků různých zaměření. Zatímco v případě devátých tříd byl dotazován pouze samotný fakt docházky, v případě šestých tříd se zjišťoval i čas strávený v jednotlivých kroužcích za týden. Vzhledem k nejednoznačné formulaci otázky při dotazování je ale pravděpodobné, že část dotazovaných ji interpretovala odlišně - do svých odpovědí zahrnula nejen zájmové kroužky, ale i vlastní neorganizované aktivity.⁵ Navíc zde není jednoznačně odlišena frekvence „méně než dvě hodiny“ od „vůbec“. Tyto nejasnosti nejspíše způsobují výrazně vyšší podíly docházky do všech typů kroužků u žáků v tomto souboru.

Podoba zjišťování u maturantů se lišila podstatněji. Otázka byla pokládána retrospektivně v podobě zda na základní škole navštěvovaly kroužky, a pokud ano, tak jaké bylo zaměření těchto kroužků. Místo výčtu možných typů zájmových kroužků byla použita otevřená otázka.

Na rozdíl od způsobu trávení volného času doma, je u všech třech souborů patrná souvislost mezi vzdělanostním zázemím dítěte a docházkou do zájmových kroužků. Zatímco 82 % dětí vysokoškolsky vzdělaných rodičů dochází v deváté třídě do některého zájmového kroužku,

⁵ Znění analyzovaných otázek – viz. příloha

v případě rodiny, kde nemá více jak jeden rodič maturitu je to pouze 61 %. Žáci maturitního ročníku s rodiči s nejnižším formálním vzděláním docházeli v minulosti do zájmového kroužků v 80 % případů, v případě rodin dvou vysokoškoláků dosahuje tento podíl dokonce 93 %. U žáků šesté třídy nejsou rozdíly v podílu žáků docházejících do zájmových kroužků tak markantní (84 % oproti 92 %). Vyšší podíly docházky do kroužků u maturantů je možné vysvětlit retrospektivní podobou otázky, která pokrývá celé období základní školy, nikoli pouze jeden ročník (tabulka 7).

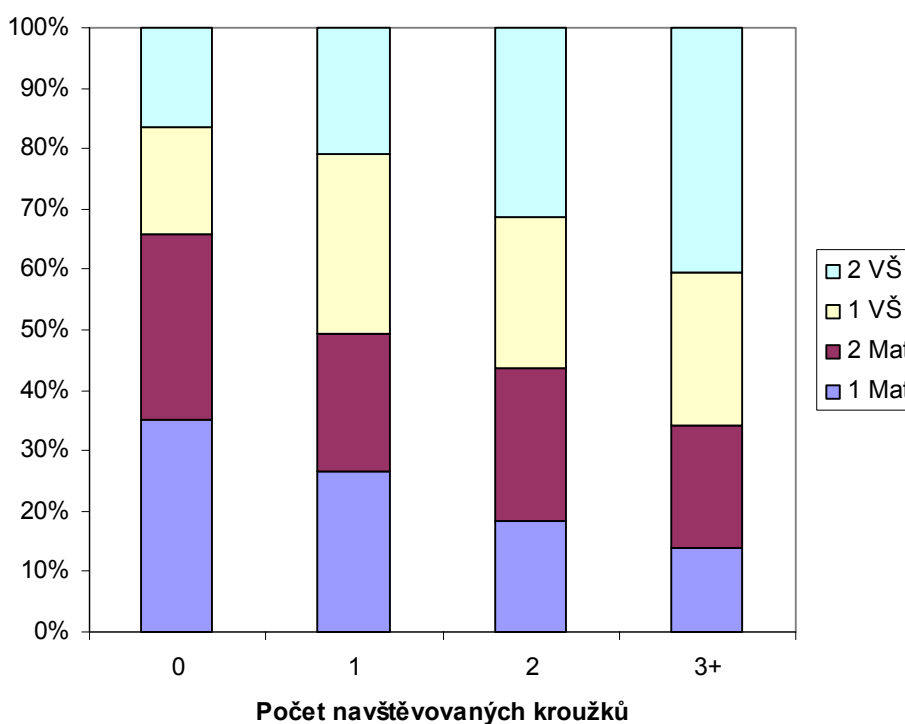
Tabulka 7: Podíl dětí docházející do alespoň jednoho zájmového kroužku

	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ
6. třída	84	92	91	92
9. třída	62	66	79	82
maturanti	80	84	90	93

rozdíly statisticky významné $p < 0,01$ (6. třída pro $p < 0,05$)

Rodiny s různou úrovní vzdělanosti se také podstatně liší v šíři spektra různých typů kroužků, které jejich děti navštěvují. Tento efekt ilustrujeme na datech z devátých tříd, kde je možné nejpřesněji zjistit počet typů zájmových kroužků, na které dítě dochází. V grafu 1 je vidět odlišná struktura vzdělanosti rodin dětí podle počtu navštěvovaných kroužků. Zatímco podíl rodin se dvěma vysokoškoláky je u dětí, které nenavštěvují žádný zájmový kroužek, pouze 16 %, tak v případě dětí, které chodí na tři a více kroužků, je to více jak 40 %. Obrácený, klesající, trend je dobře patrný u rodin s nejnižším formálním vzděláním.

Graf 1: Vzdělanostní složení rodin podle počtu kroužků navštěvovaných žáky 9. tříd

Na základě analýzy docházky do jednotlivých typů kroužků lze i určit, které z nich jsou oblíbenější v rodinách s vyšším vzděláním. Charakter dat nás omezuje pouze na devět typů zájmových kroužků, které byly v dotaznících uvedeny (v případě šetření maturantů byla použita otevřená otázka, následné kódování ale bylo velmi podobné kategoriím použitým v ostatních dvou souborech). Desátý typ „jiný/ostatní“ jsme do analýzy zahrnuli také, i když obsah této kategorie nelze jednoznačně interpretovat.

V datech můžeme rozlišit zájmové kroužky sportovní, turistické, počítačové, výtvarné, taneční, dramatické, jazykové a hodiny zpěvu a hudebního nástroje. Bylo by možné uvažovat i o dalších kroužcích, například poměrně rozšířenému skautingu či obdobných organizacích kombinujících výchovu dětí, pobyty v přírodě a letní tábory. Není jasné, zda tento typ zájmových kroužků respondenti zahrnuli pod turistické kroužky či jinam.

Nejdříve v krátkosti uvedeme, které typy zájmových kroužků *nejsou* diferencovány z hlediska vzdělanostního zázemí rodin dětí. Jedná se o turistické, počítačové, dramatické a taneční kroužky. Docházka do těchto typů zájmových kroužků se při rozdělení podle vzdělání rodičů nelišila v žádném z analyzovaných souborů a navštěvují je tedy zhruba stejné podíly dětí bez ohledu na vzdělanostní zázemí jejich rodiny. Vzhledem k našemu zájmu především o rozdíly mezi dětmi z různého vzdělanostního zázemí se nyní podrobněji zaměříme na kroužky, které tuto diferenciaci vykazují.

Výtvarné a hudební kroužky

Děti ze vzdělanějších rodin častěji dochází do výtvarných a hudebních kroužků. Tento vliv je patrný jak v šesté tak v deváté třídě, i při retrospektivním pohledu maturantů. Zatímco v šesté třídě dochází na hodiny hudebního nástroje 27 % dětí z rodin, kde má nejvýše jeden rodič vzdělání s maturitou, u obou rodičů s VŠ je to 37 % dětí. V deváté třídě se rozdíl ještě prohlubuje na 7 % dětí s maximálně jedním rodičem s maturitou, u rodin s oběma rodiči vysokoškoly je podíl 21 %. Tento typ kulturních zájmových kroužků je tedy častěji preferován v rodinách s vyšším formálním vzděláním, což nemůžeme říci u kroužků tanečních a dramatických, u kterých se významná diferenciaci jejich účastníků z hlediska vzdělanostního zázemí rodin neprokázala.

Sportovní kroužky

Vzdělanostní diferenciaci je také patrná v případě sportovních kroužků. Ve všech třech souborech jsou tyto kroužky opět preferovány vzdělanějšími rodinami. V šesté třídě chodilo do sportovního kroužku 68 % dětí z nejméně vzdělaných rodin, zatímco 79 % dětí z oběma rodiči vysokoškoly (ale také s oběma rodiči s maturitou). Přesvědčivější rozdíl je u žáků devátých tříd, kde u nejméně vzdělaných rodin dochází do sportovních kroužků pouze 42 % dětí, zatímco

v případě obou rodičů vysokoškoláků to je 55 %. V retrospektivním pohledu maturantů jsou hodnoty podobné - 43 % oproti 64 %.

Jazykové kroužky

Jazykové kroužky jsou v současné době poměrně přímou podobou investice rodičů do schopností dítěte a tedy do kognitivního kulturního kapitálu, kterou bychom mohli spíše čekat u lépe vzdělanostně vybavených rodin. Pokud ovšem dítě navštěvuje kvalitní jazykovou základní školu nebo víceleté gymnázium, nemusí být už další jazykové vzdělávání nad rámec školních povinností nutné. Kvalita jazykové výuky na škole může mít v tomto případě podstatnější diferenciální vliv než rodinné zázemí dětí.

Diferenciaci návštěv jazykových kroužků podle vzdělanostního zázemí dítěte bylo v analyzovaných výzkumech možné nalézt pouze u žáků devátých tříd, kde žáci ze vzdělanějších rodin tyto kroužky ve větší míře navštěvují. V dalších dvou šetřeních nebyly v tomto smyslu zaznamenány žádné rozdíly. Podrobnější analýza ukázala, že při kontrole ostatních proměnných (pohlaví, vzdělání rodičů a lokality) dochází žáci základních škol do jazykových kroužků dvakrát častěji než žáci víceletých gymnázií. To podporuje domněnku, že kvalita jazykové výuky je na základní škole horší než na víceletých gymnáziích a zároveň je tento deficit rodičům známý.⁶

Aktivity mimo domov - výdaje na vzdělání

Celkové výdaje rodin s dětmi na vzdělávání lze považovat za hrubou mírou investice finančních prostředků rodičů do nadstandardního vzdělání dětí. Tuto informaci je možné získat z datového souboru Rodinné účty. Sledovaný údaj zahrnuje celkové výdaje rodiny na vzdělání, bez podrobnějšího rozlišení charakteru výdajů. Může se jednat o kursové zájmového kroužky, ale také například školné na soukromé škole či platba za doučování. Přesto lze s vědomím této neurčitosti využít data pro analýzu.

Z celého souboru sledovaných domácností v Rodinných účtech (viz. výše) byly vybrány rodiny s alespoň jedním nezaopatřeným dítětem starším pěti let. Hledali jsme souvislost vzdělání rodičů s výší výdajů na vzdělání na dítě (předpokládáme, že výdaje na vzdělání směřují z větší části na vzdělání dětí, i když to nelze z dat určit). Při analýze byl sledována souvislost výdajů na vzdělání a vzdělání rodičů a příjmů celé domácnosti.

Rodiče s vyšším formálním vzděláním „investují“ do vzdělávání svých dětí jednoznačně více peněz než rodiče s nižším vzděláním. Zatímco nejméně vzdělané rodiny, kde pouze nejvýše jeden

⁶ Představu o kvalitě jazykového vzdělání, které poskytují různé typy škol si lze udělat na základě Výroční zprávy České školní inspekce. Z výběrového šetření na 2. stupni v základních školách a středních školách vyplývají značné rozdíly v kvalifikaci učitelů jazyka. Na základních školách mělo pouze 29 % učitelů angličtiny vysokoškolskou přípravu pro výuku cizích jazyků. Na SOŠ a SOU to bylo 46 %, zatímco na gymnáziích tento podíl dosahuje celých 82 % [Výroční zpráva ČŠI za rok 2005-2006: 62]. Lze předpokládat, že situace na víceletých gymnáziích bude obdobná jako na čtyřletých gymnáziích a že tedy rozdíl mezi kvalitou výuky na základních školách a víceletých gymnáziích bude významná.

z rodičů dosáhl maturitního vzdělání, vynakládají v průměru na jedno své dítě pouze 1 107,- Kč ročně, v nejméně vzdělaných rodinách s oběma rodiči vysokoškolačky dosahuje tato suma v průměru bezmála čtyři tisíce korun (3 954,- Kč). Nejedná se přitom pouze o rozdíl v absolutních částkách. Přestože lidé s vyšším vzděláním (a tedy v průměru s vyššími příjmy) mají k dispozici větší objem peněz, a není pro ně problematické „investovat“ vyšší částky do vzdělání dětí, lze rostoucí trend pozorovat i při sledování relativních výdajů. S rostoucím vzděláním roste podíl výdajů na vzdělání z celkového vydání domácnosti. Nejméně vzdělané rodiny využijí v průměru na vzdělání jednoho svého dítěte pouze něco přes 3 promile svých výdajů. Na rozdíl od nejméně vzdělaných rodin, které takto „investují“ přes 7 promile svých výdajů.

Tabulka 6: Průměrné roční výdaje na vzdělání jednoho dítěte podle vzdělání rodičů

	Průměrná částka (Kč)	Průměrný podíl na celkových výdajích rodiny
1 Mat	1 107	0,33%
2 Mat	1 704	0,34%
1 VŠ	2 667	0,52%
2 VŠ	3 954	0,75%

N = 589

Tento vztah mezi vzděláním rodičů, příjmy (resp. vydáním) domácnosti a výdaji na vzdělání dětí potvrzují i vzájemné parciální korelace výdajů na vzdělání a vzdělání rodičů, resp. celkových výdajů domácnosti, při kontrole třetí proměnné. Při kontrole celkových výdajů dosahuje korelace mezi vzděláním rodičů a výdaji na vzdělání dětí 0,22. Oproti tomu kontrolujeme-li vzdělání, tak korelace celkových výdajů a výdajů dosahuje pouze zanedbatelných 0,05. To znamená, že i při stejné výši celkových výdajů domácnosti zaplatí rodiče s vyšším vzděláním vyšší částku za vzdělávání členů rodiny, než v případě rodičů s nižším dosaženým vzděláním.

Aktivity mimo domov - kulturní akce

V šetřeních devátých tříd a maturantů byla použita shodná otázka, která zjišťovala četnost návštěv osmi vyjmenovaných kulturních akcí v poslední půl roce. Pro analýzu jsme rozlišili pouze to, zda respondent danou kulturní akci za dané období alespoň jednou navštívil či nikoli. Výzkum žáků šestých tříd použil otázku v odlišné podobě - návštěvnost kulturních akcí se zjišťovala na čtyřstupňové škále „vůbec - zřídka - občas - často“. Zde jsme pouze rozlišili, jestli se dané kulturní akce respondent účastní alespoň zřídka nebo se akce vůbec neúčastní. Vzhledem k odlišnému způsobu měření jsou výsledky žáků šestých tříd jen obtížně srovnatelné s ostatními soubory. Poznamenejme také, že určité nevyhnutelné zkreslení při sledování vlivu rodinného zázemí mohou mít hromadné školní návštěvy divadel či výstav.

Návštěvy divadel, výstav a koncertů vážné hudby

Tři ze zjišťovaných kulturních aktivit lze považovat za možné oblasti vysoké kultury a projev distinktivního kulturního kapitálu – návštěvy divadel, výstav a koncertů vážné hudby. Data potvrdila diferenciaci podle vzdělanostního zázemí rodin dětí v případě návštěv divadel a koncertů vážné hudby. U žáků devátých tříd a maturantů byl obzvláště markantní rozdíl v případě koncertů, které v obou těchto souborech navštívilo jen okolo 5 % dětí z nejméně vzdělaných rodin, zatímco u nejvíce vzdělaných rodin to bylo kolem čtvrtiny dětí. Vzdělanostní zázemí u žáků šestých tříd významně diferencuje i návštěvnost výstav, ovšem u starších dětí není zjištěný rozdíl statisticky významný (tabulka 8).

Návštěvy akcí tohoto typu jsou vždy spíše menšinovou záležitostí. Skupinová diskuse jen potvrzuje, že návštěvy koncertů vážné hudby nebo divadla nejsou oblíbenými činnostmi ani pro studenty víceletých gymnázií, přestože bydlí v Praze, kde je obecně vyšší míra kulturní participace. Eva s manželem (oba VŠ) ale obě dcery „vedou“ k rozvíjení distinktivního typu kulturního kapitálu. Nejenže dcera navštěvuje několik výtvarných kroužků, hraje na zobcovou flétnu, ale celá rodina dokonce má už od předškolního věku dcer předplatné na odpolední představení v Národním nebo Stavovském divadle. Eva přímo říká: „Takže já si myslím, když se začne, protože my jsme s manželem vždycky rádi chodili, tak já jsem se pak těšila, když jsem to vozila v kočárku, až to budu moct vzít za ruku a jít do divadla, takže chodí vlastně od útlého dětství.“ Petr (1 VŠ) a Hana (1VŠ) výslovně uvedli svou snahu přivést děti k zájmu o vážnou hudbu. Petr sám rád vážnou hudbu poslouchá a dcera Hany by měla mít předpoklady, protože její babička je klavíristka. Hana jí dvakrát vzala na koncert, ale „nijak jí to zatím [nebaví], (...) Tak jsme neuspěli.“ Učitelka Dana (2 VŠ) své syny spíše pod nátlakem vzala např. do Hrdličkovo muzea a Muzea hudby při příležitosti akce „Muzejní noc“. Synové „šli s kecama, ale šli“. Na divadelní hře *Poručík z Inishmoru* byla s dětmi dokonce dvakrát, protože to bylo „podle mě pro ty děti. Krve teklo proudem, střílelo se na jevišti, hlína padala do hlediště a já jsem z toho byla úplně konsternovaná a řekla jsem si, tohle můj Mart'ánek musí vidět.“ Zora (2 Mat) ani její manžel naopak vážnou hudbu ani divadlo v oblibě nemají, a jejich syn by na „normální“ výstavu nebo do muzea nešel, jedině na něco zajímavého, například výstavu „Bodies“ v Lucerně.

Návštěvy kin

Chození do kina je u mládeže v pravdě masovou záležitostí. Přes 90 % žáků devátých tříd a přes 80 % maturantů v posledním půlroce alespoň jednou kino navštívilo. Přesto lze i zde nalézt vliv rodinného zázemí, protože děti ze vzdělanějších rodin kino navštívily ve větší míře než ostatní děti. Rodiče účastníci se skupinové diskuse přitom komentovali výběr filmů, na které chodí jejich děti, jako „čím krvavější, tím lepší“.

Tabulka 8: Podíl respondentů, kteří navštívili kulturní akci v posledním půlroce podle vzdělanostního zázemí rodiny (%)

	6. třída					9. třída					maturanti				
	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.	1 Mat	2 Mat	1 VŠ	2 VŠ	sig.
Kino	72	77	78	78		87	90	92	96	**	78	86	83	84	**
Divadlo	31	37	49	54	**	44	50	52	65	**	47	52	58	67	**
Výstava	37	41	47	53	**	53	55	55	62		56	56	60	65	
Koncert vážné hudby	16	16	16	25	*	5	8	14	28	**	6	11	16	24	**
Ostatní koncerty (Rock, Pop, Jazz, Folk...)	34	39	46	43	**	35	38	42	43		42	45	44	57	
Sportovní akce (jako divák)	42	49	44	56	*	56	57	57	52		54	58	52	44	
Diskotéka	35	35	36	33		43	33	34	23	**	72	63	60	47	**
Taneční party (techno, house...)	23	19	29	29		20	21	18	13		30	32	26	27	

sig. - statistická významnost regresního koeficientu vzdělání v logistické regresii.

Nezávisle proměnné vzdělání, pohlaví, Praha (* - $p < 0,05$; ** - $p < 0,01$)

Diskotéky a taneční party

Pozoruhodný je rozdíl mezi návštěvami diskoték a tanečních party. Přestože se do určité míry jedná o podobný typ aktivity, liší se v rodinném zázemí svých účastníků. Zatímco diskotéky jsou (jako vůbec jediná sledovaná aktivita) negativně spojeny se vzdělanostním zázemím rodiny, tedy častěji na ně chodí děti z méně vzdělaných rodin, u tanečních party nelze žádný takovou souvislost identifikovat. Diskotéku za poslední půlrok navštívilo 43 % žáků devátých tříd a 72 % maturantů z rodin, kde má nejvýše jeden z rodičů maturitu, ale pouze 23 % deváťáků a 47 % maturantů z vysokoškolsky vzdělaných rodin. U žáků šestých tříd nebyla participace na těchto aktivitách spojena s rodinným zázemím. Vzhledem k jejich věku ale u nich zatím nelze očekávat výraznější účast na kulturních akcích tohoto typu.

Shrnutí

Vzhledem k rozsahu této kapitoly a charakteru dostupných dat bylo možné prozkoumat proces přenosu kulturního kapitálu z rodičů na děti pouze velmi omezeně. Operacionalizace kulturního kapitálu rodinu pomocí vzdělanostní úrovně obou rodičů je zjednodušující a potlačuje řadu jeho dalších aspektů a podob. Samotná analýza také nemohla přímo dokumentovat jakým způsobem se životní styl či vkus rodičů přenáší na jejich děti. Mohli jsme pouze pozorovat prokazatelné vztahy mezi vzděláním rodičů (a s ním souvisejícím životním stylem, jak ukazuje např. Duffková a Tuček 2003) a trávením volného času dětí. To, jakým způsobem a jestli vůbec si děti osvojují vkus a životní styl svých rodičů se můžeme pouze domýšlet. Zvláště u mladších dětí ale lze předpokládat, že řada činností volného času je silně ovlivněna přáním rodičů. Zůstává otázkou, zda (a případně jak) se tyto činnosti stanou trvalou součástí vkusu dětí. Z námi provedených analýz dat o mládeži, které se zaměřily na vztah mezi vzdělanostním zázemím rodiny a způsobem trávení volného času dětí, se pokusíme vyvodit obecnější závěry.

Volný čas dětí jsme rozdělili na čas trávený doma, čas věnovaný zájmovým kroužkům a návštěvy kulturních akcí. U volného času tráveného doma jsme sledovali frekvenci (resp. oblíbenost) čtení knih, sledování televize, práce s počítačem a učení. V těchto činnostech nehraje vzdělání rodičů jako indikátor kulturního kapitálu významnou roli. To je překvapivé zejména u četby, kde by se tato diferenciace dala očekávat. Právě úroveň vzdělání rodičů totiž má podle výzkumů čtenářství na dětské čtenářství ze socioekonomického zázemí nejsilnějším vliv [Gabal, Václavíková Helšusová 2002: 28]. Domníváme se, že v tomto bodě je vzhledem k rozpornosti zjištění třeba dalšího empirického výzkumu.

Naše analýzy ukazují, že děti ze vzdělanějších rodin jsou aktivnější v docházce do zájmových kroužků. Tyto děti docházejí do kroužků častěji a obvykle také navštěvují větší počet kroužků než děti z méně vzdělaných rodin. Jednotlivé typy zájmových kroužků se v tomto ohledu mezi sebou liší. Část z nich je charakteristická značnou diferenciací návštěvnosti podle vzdělanostního zázemí rodiny (hudebně a výtvarně estetické, sportovní), jiné naopak žádnou takovou diferenciaci nevykazují (turistické, počítačové, dramatické či taneční).

Návštěvy kulturních akcí, podobně jako zájmové kroužky, můžeme rozdělit na ty, které jsou diferencované vzděláním rodičů a ty které ne. Klasické „vysokokulturní“ aktivity, kterými jsou návštěvy divadel a koncertů vážné hudby jsou výrazně častější u vzdělanějších rodin a můžeme proto i zde mluvit o potenciálním rozvoji distinktivního kulturního kapitálu. Podobný vztah je možný pozorovat i u návštěvnosti kin, kde je však rozdíl mezi nejvzdělanějšími a nejméně vzdělanými rodinami menší (obecně je návštěvnost kin velmi vysoká). Návštěvy diskoték jsou ze všech zde sledovaných aktivit jediné, které jsou výrazně více preferovány dětmi z méně vzdělaných rodin.

Na základě těchto závěrů se domníváme, že je možné identifikovat některé aspekty trávení volného času dětí, které jsou součástí mechanismů kulturní reprodukce. Potenciální vytváření kulturního kapitálu u dětí je diferencované podle jejich rodinného zázemí, a to v obou teoreticky vymezených dimenzích. Významnou diferenciací nacházíme především v oblasti distinktivního kulturního kapitálu v podobě návštěv koncertů vážné hudby a divadla či docházkou do estetických zájmových kroužků. Otázkou ovšem zůstává, zda tento distinktivní kulturní kapitál nějak zvýhodňuje své nositele ve škole, zda vysokokulturní signály jsou ve školách komunikovány a přijímány. Diferenciace kognitivního kulturního kapitálu je přítomna v menší míře, u domácích volnočasových aktivit nebyl prokázán rozdíl mezi dětmi z různého rodinného zázemí, stejně tak jako u praktických zájmových kroužků (počítačový, jazykový). Na druhou stranu byly zjištěny výrazné rozdíly v míře finančních „investic“ do vzdělání u rodin s odlišným vzdělanostním zázemím, které odráží různou hodnotu vzdělání v rodinách. Strukturace (časová, prostorová) každodenního života dětí a jejich životní styl odráží tzv. *rodinný habitus*, který ovlivňuje rozvržení, rozdělování a využívání rodinných zdrojů [Tomanović 2004].

Provedené analýzy poukazují na potenciál dalšího výzkumu kulturní diferenciaci dětí s různým rodinným zázemím. Některá použitá data nemají podobu zcela vhodnou pro analýzu a výsledky mohou být zkresleny metodologickými obtížemi. O to více se jeví jako potřebné

provedení dalších výzkumů, které budou přímo zaměřeny na tuto výzkumnou otázku, a nebude tak nutné závěry činit na základě sekundárních dat.

Literatura

- Bourdieu, P. (1998) *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.
- Bourdieu, Pierre, Wacquant Loïc J. D. 1992. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- De Graaf, N. D., de Graaf, P. M., Kraaykamp, G. (2000) „Parental Cultural Capital and Educational Attainment in the Netherlands: A Refinement of the Cultural Capital Perspective“, *Sociology of Education* 73: 92-111
- DiMaggio, P. 1982. Cultural Capital and School Success: The Impact of Status Culture Participation on the Grades of U.S. High School Students. *American Sociological Review*, 47(2): 189-201.
- Duffková, J., Tuček, M. 2003. „Proměny způsobu života“ In Tuček, M. a kol. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství. Pp. 168-202.
- Gabal, Václavíková Helšusová. 2002. Jak čtou české děti.
Dostupné na: <http://www.gac.cz/documents/CTENARIKomplet.pdf>; navštíveno 20.6.2007
- Katřák, Tomáš 2005. *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Lamont, M., Lareau, A. 1988. „Cultural Capital: Allusions, Gaps and Glissandos in Recent Theoretical Developments“, *Sociological Theory*, 6:153-168.
- Matějů, Petr, Jana Straková et al. 2006. *(Ne)rovné šance na vzdělání. Vzdělanostní nerovnosti v České republice*. Praha: Academia.
- Výroční zpráva ČŠI za školní rok 2005-2006.
dostupná na: http://csicr.cz/upload/vyrocní_zprava_2005-2006.pdf; navštíveno 15.8.2007
- Statistika rodinných účtů.
dostupná na: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/rodinne_ucty; navštíveno 28.8.2007
- Šafr, J. 2007. Funkce kulturního kapitálu. *Socioweb* (Sociologický webzín) 2007/9: 1-3.
- Tomanović, Smiljka 2004. Family Habitus as the Cultural Context for Childhood. *Childhood*, 11: 339-360
- Wacquant, L. J. D. 2002. Pierre Bourdieu. *Biograf* (27): 46 odst.
Dostupné na adrese <http://biograf.institut.cz/clanky/clanek.pp?clanek=v2707>; navštíveno 20.6.2007

PŘÍLOHA

Znění otázek v dotaznících

Výzkum žáků šestých tříd

Náplň volného času od pondělí do pátku:

Následující tabulkou se snažíme zjistit náplň tvého volného času v odpoledních a večerních hodinách, který trávíš mimo školu. Nemusíš se bát čísel, které vidíš v tabulce. Tvým úkolem je pouze zakroužkovat to číslo, které nejlépe odpovídá tvé situaci. Pokud se některému zájmovému kroužku nevěnuješ, jednoduše řádek vynechej:

Zájmové kroužky:	1) Kolik času týdně věnuješ této činnosti? 1 – méně než 2h 2 – 2h až 4h 3 – 4h až 6h 4 – více 6h				2) Děláš tuto činnost z vlastní vůle nebo z vůle rodičů? 1 – z vlastní vůle 2 – z vůle rodičů		3) Jak jsi s touto náplní dne spokojen? 1 – velmi spokojen 2 – spíše spokojen 3 – spíše nespokojen 4 – velmi nespokojen				4) S kým tuto činnost trávíš? 1 – sám 2 – s rodiči 3 – s kamarádem 4 – se skupinou kamarádů			
	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
sportovní	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
turistický	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
počítačový	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
výtvarný	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
zpěv	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
hudební nástroj	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
taneční	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
dramatický	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
jazykový	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
jiný (napiš pod tabulku)	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
celkově čas věnovaný přípravě na všechny zájmové kroužky	1	2	3	4										
Ostatní činnosti:	5) Kolik času týdně věnuješ této činnosti? 1 – méně než 2h 2 – 2h až 4h 3 – 4h až 6h 4 – více 6h				6) Děláš tuto činnost z vlastní vůle nebo z vůle rodičů? 1 – z vlastní vůle 2 – z vůle rodičů		7) Jak jsi s touto náplní dne spokojen? 1 – velmi spokojen 2 – spíše spokojen 3 – spíše nespokojen 4 – velmi nespokojen				8) S kým tuto činnost trávíš? 1 – sám 2 – s rodiči 3 – s kamarádem 4 – se skupinou kamarádů			
sledování TV	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
zájmová četba	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
Učení, příprava do školy	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
tvůrčí aktivity	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
počítačové hry	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
internet	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
koničky/hobby	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
domácí práce (úklid atd.)	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4

Náplň volného času během celého týdne:

A nyní na závěr této části nám prosím řekni, zda se věnuješ i těmto vybraným činnostem. Změnili jsme opět druhý sloupeček, tak si pečlivě přečti záhlaví:

Aktivity:	13) Kolik času týdně věnuješ této činnosti? 1 – vůbec 2 – zřídka 3 – občas 4 – často				14) Děláš tuto činnost z vlastní vůle nebo z vůle rodičů? 1 – z vlastní vůle 2 – z vůle rodičů		15) Jak jsi s touto náplní dne spokojen? 1 – velmi spokojen 2 – spíše spokojen 3 – spíše nespokojen 4 – velmi nespokojen				16) S kým tuto činnost trávíš? 1 – sám 2 – s rodiči 3 – s kamarádem 4 – se skupinou kamarádů			
	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
kino	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
divadlo	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
výstavu	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
koncert vážné hudby	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
ostatní koncerty (rock, pop, jazz, folk...)	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
sportovní akci (jako divák)	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
diskotéku	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4
taneční party (techno, house...)	1	2	3	4	1	2	1	2	3	4	1	2	3	4

Výzkum žáků devátých tříd

7. Navštěvuješ nějaké zájmové kroužky?

Ano	1
Ne	2

8. Jestliže ano, jaké je zaměření kroužku/kroužků? (můžeš vybrat více možností)

a. Sportovní	1
b. Turistický	1
c. Počítačový	1
d. Výtvarný	1
e. Zpěv	1
f. Hudební nástroj	1
g. Taneční	1
h. Dramatický	1
i. Jazykový	1
j. Jiný (napíš pod tabulku)	1

10. Jak často se ve svém volném čase věnuješ následujícím činnostem?

	<i>Vůbec</i>	<i>Zřídka</i>	<i>Občas</i>	<i>Často</i>
a. Sport	1	2	3	4
b. Sledování TV, poslech hudby, počítač	1	2	3	4
c. Četba	1	2	3	4
d. Učení	1	2	3	4
e. Návštěva kavárny, čajovny, jiných podniků	1	2	3	4

14. Kolikrát jsi za posledního půl roku navštívil/a následující akce? (Vypiš číslíci).

a. Kino	
b. Divadlo	
c. Výstavu	
d. Koncert vážné hudby	
e. Ostatní koncerty (rock, pop, jazz, folk...)	
f. Sportovní akci (jako divák)	
g. Diskotéku	
h. Taneční party (techno, house...)	

Výzkum studentů maturitních ročníků

C29. Navštěvoval/a jste v době, když jste chodil/a na základní školu, nějaké zájmové kroužky?

Ano	1
Ne	2

C30. Pokud ano, jaké bylo zaměření kroužků, které jste navštěvoval/a?

Prosím vypište.

Kódy: hudební; výtvarný; taneční a dramatický; sportovní; jazykový; turistický; zájmové; technické; ostatní

C32. Jakým aktivitám se v současnosti nejraději věnujete ve svém volném čase?

Prosím, vypište max. 5 aktivit.

Kódy: návštěva divadel a koncertů; četba knih; studium; sport; návštěva kaváren, hospod; televize, video; domácí, ruční práce; koníčky; pasivní odpočinek; setkání s přáteli; partneři; počítače, internet, hry; zvířata; turistika; vydělávání peněz; ostatní

C35. Kolikrát za poslední ½ roku jste navštívil/a následující akce?

Vypište, prosím číslicí.

a. kino	
b. divadlo	
c. výstavu	
d. koncerty vážné hudby	
e. ostatní koncerty (Rock, pop, Jazz, Folk,...)	
f. sportovní akci (pasivně)	
g. diskotéku	
h. taneční party (techno party, house party,...)	